

Po neúspechu pri hľadaní autora pre recenziu časopisu Ruskej akadémie vied pre sociológiu *Socis-Sociologičeskije issledovanija 2002* (vychádza od roku 1974) som si uvedomil, že ide o závažnejší problém. Prehľadové recenzie zvyčajne písali mladí adepti sociologickej vedy – doktorandi. Lenže nenašli sme nikoho, kto by vedel po rusky tak, aby mu to nedalo príliš veľa práce, aby nemusel celý čas listovať v slovníku. Druhé prekvapenie ma čakalo v knižnici Sociologického ústavu SAV. Všetkých 12 čísiel časopisu tohto ročníka pokojne ležalo v regáloch bez toho, aby ich niekto zobral do ruky. To je symptóm vyjadrujúci realitu, že ruská sociológia prestala byť zaujímavá aj pre tých starších slovenských sociológov, ktorí ruský jazyk ovládajú.

Aj naše skúsenosti z rokovaní európskej alebo svetovej asociácie sociológov naznačujú, že pozícia sovietskej či ruskej sociológie sa zmenila so zmenou postavenia ich krajiny vo svete. Dovoľovanie sa na početnosť ruských členov v ISA alebo ESA pri volebných aktoch či na princíp akého takého zastúpenia vo výbore či v iných štruktúrach medzinárodných sociologických spoločností s odvolaním sa na minulosť nenachádza odozvu medzi prítomnými zástupcami národných sociologických asociácií alebo vedúcimi sekcií. Tým skôr, že ruská delegácia je vnútorne silne diferencovaná a nominuje preto do volieb exekutívy prinajmenšom dvoch zástupcov, ktorí spolu nekomunikujú a zvyčajne aj sedia na najvzdialenejších miestach v sále. To, pochopiteľne, neujde pozornosti. Súčasne to nič nemení na tom, že účasť ruských sociológov na takýchto podujatiach medzinárodného významu stúpa, že získavajú miesta vedúcich pracovných sekcií alebo dokonca príležitosť vystúpiť na plenárnych zasadnutiach (napr. V. A. Mansurov uvádza, že v Helsinkách na III. konferencii ESA sa zúčastnilo 160 z celkového počtu 1265 delegátov). Práve naopak, čím je vyššia účasť delegátov, tým viac je viditeľná neúspešnosť nominantov pre voľby do riadiacich štruktúr ISA a ESA. Osobná neúspešnosť zástupcov národnej asociácie ruských sociológov znamená aj marginalizáciu ruskej sociológie v medzinárodnom spoločenstve.

S vedomím týchto súvislostí som s veľkým očakávaním prelistoval skoro 2000 strán jedného ročníka časopisu *Socis*, ktorého náklad je približne 3500 exemplárov. Prvé číslo uvádza tradičný novoročný príhovor hlavného redaktora prof. Ž. Toščenka. Naznačuje hlavné zámery redakcie pri tvorbe ročníka 2002. Po prvé, je to oboznamovanie čitateľov s najnovšími výsledkami domácej i svetovej sociológie. Po druhé, časopis chce uspokojovať potreby hľadania nových prostriedkov a metód analýzy sociologických informácií. Po tretie, časopis chce venovať pozornosť tým, ktorí sa pripravujú na profesionálnu dráhu sociológa, alebo využívajú vo svojej tvorivej práci výsledky sociologických výskumov.

Ž. Toščenko reaguje na situáciu ruskej sociológie, ktorú charakterizuje rozpor medzi teóriou a aplikovaným výskumom. Práce z teoretickej sociológie podľa neho čoraz viac začínajú operovať s informáciami, ktoré sa iba veľmi málo alebo vôbec neorientujú na výsledky sociologických výskumov, takže sa menia na svojrázny druh myšlienkových konštrukcií. Práce empirickej sociológie naznačujú, že ich autorov prestávajú zaujímať teoreticko-metodologické problémy a k získaným empirickým poznatkom pridávajú iba svojrázne komentáre. Výskumné správy sa čoraz viac podobajú na prezentáciu výsledkov bez úsilia o vedecké zovšeobecnenie, bez ktorého je sociológia ako veda nemysliteľná. Ž. Toščenko to formuluje pregnantne: "Tieto dva prúdy – teoretický a empirický – existujú paralelne vedľa seba, zvyčajne sa neprekrývajú a dokonca ani nemajú snahu v sebe spájať tak metodologické, ako aj metodické prístupy." (1, s. 3) Prekonávať tento odstup je dôležité aj preto, že je akýmsi pozadím, z ktorého sa rodí lživynálezecké hnutie nových "sociológií", ktoré sa vytvárajú už tak, že ku každému pojmu či slovu sa pridáva "sociológia".

Časopis má pravidelné rubriky, ako sú teória a metodológia, metodika a technika sociologických výskumov, ekonomická sociológia, demografia, sociálna politika a sociálna štruktúra, etnosocio-lógia, sociológia mládeže, sociológia rodiny, gender, sociológia medicíny, politická sociológia, vo-jenská sociológia, sociológia práva a deviantného správania, sociológia kultúry, sociológia masovej komunikácie, sociológia vzdelania, sociológia náboženstva, sociológia vidieka, sociológia riadenia, historická sociológia, história sociológie, diskusia, sociologická publicistika, sociologické dedičstvo, katedra-konzultácie, fakty, komentáre, poznámky, prvé kroky, vedecký život, úvahy nad novou knihou, najlepšie príspevky roku 2001 podľa listov čitateľov, sociologické práce na internete, nekrológy (napr. P. Bourdieu, V. Lisovskij, M. Mackovskij).

Okrem nich sa objavujú aj rubriky ad hoc či dokonca osobitné tematicky zamerané čísla. Po istom zvážení som sa rozhodol, že sa budem venovať práve tým rubrikám, ktoré nepatria k tradičnej štruktúre časopisu a tým príspevkom, ktoré predstavujú aktívne úsilie redakcie priblížiť čitateľom myšlienkový pohyb vo svetovej sociológii v originálnej podobe publikovaním pôvodných zahraničných príspevkov.

Z nich by som rád uviedol rubriku venovanú výsledkom XV. svetového sociologického kongresu (Brisbane 2002), v ktorej sa publikuje v plnom znení hlavný referát A. Martinelliho *Trhy, vlády a globálne vládnutie* (č. 12).

Druhá rubrika tohto typu má názov *Naši hostia-európski sociológovia* a otvára sa v číslach 5 (Nemecko - V. Zapf, Maďarsko - Z. Speder), 6 (Poľsko - Ch. Domanski, W. Adamski, A. Richard), 7 (Česko - P. Machonin, J. Keller), 8 (Francúzsko - D. Martin, Nemecko - J. Delhey, Švajčiarsko - J. Juchler), 9 (Fínsko - E. Allard, Nemecko - K. Müller.). Materiály sa preberajú z poľského časopisu *Sizyfos*, kde boli uverejnené v anglickom jazyku po ich prezentácii na konferencii *Štruktúrne zmeny v postsocialistickej strednej Európe a nové výzvy modernizácie* (Praha, máj 2001). Organizovali ju kolegovia z Ústavu sociológie AV ČR pod vedením P. Machonina.

Hlavný redaktor Ž. Toščenko pripomína tradíciu tesnej spolupráce s európskymi autormi začiatkom vychádzania časopisu, kedy Sociologičeskije issledovanija publikovali pravidelne práce autorov z Poľska, Juhoslávie, Československa, Rumunska, Bulharska a Maďarska.

Iniciátorom tohto nového masívneho prielomu európskych autorov na stránky časopisu ruských sociológov je N. V. Korovicynová z Ústavu slavianovedenia RAV v Moskve, ktorá je u nás známa ako dobrý znalec českej i slovenskej spoločnosti, sociológie a histórie. V uvádzajúcej štúdii *Komparatívny výskum spoločenských premien v postsocialistických krajinách* (Socis 5, s. 9) konštatuje, že po politologických komentároch rozličného typu o "vítazoch" a "porazených" spoločenskej transformácie prichádzajú európski sociológovia s výsledkami výskumu reálneho obsahu a zákonitostí radikálnych ekonomických a demokratických premien v bývalých socialistických krajinách. Sú to výsledky získané v rámci európskeho výskumného programu podporovaného a zabezpečeného zo zdrojov Európskej únie a vyjadrujú efektívnosť intenzívnej spolupráce so západnými odborníkmi. Už iba literatúra, ktorá je súčasťou vedeckého aparátu jednotlivých národných výskumných správ, predstavuje obrovský informačný potenciál pre čitateľov Socis.

Typické pre sociológov zaoberajúcich sa problematikou transformácie a modernizácie po roku 1989 podľa N. Korovicynovej nie je chronologické obmedzenie sa na udalosti jedného desaťročia. Sociálne procesy, ktoré sa odohrávajú po roku 1989 a vyjadrujú krach komunistického režimu, vznikali a postupne sa rozvíjali v dvoch predchádzajúcich desaťročiach. Predložené sociologické materiály dokladajú, že udalosti roku 1989 sú nielen začiatkom novej epochy osudov európskeho regiónu, ale predovšetkým koncom predchádzajúcej epochy. Keď sa približne v polovici tejto dekády transformácie ukázalo, že spoločenský rozvoj po roku 1989 sa značne odlišuje od očakávaní týchto národov, skončila sa i vedecká udržateľnosť interpretácie týchto premien prizmou *tranzitológie*, t.j. ako čisto mechanického prechodu na západné modely rozvoja.

Hľadanie novej paradigmy výskumu postsocialistickej transformácie a modernizácie ukázalo, že je to nemožné v akejsi odvetvovej sociológii, v ktorej sa sociológovia vracajú do minulosti ako poučení historici. Vznikla požiadavka prehliť interdisciplinárny prístup historikov, sociológov a kulturológov. N. Korovicynová charakterizuje tento nový prúd spájania síl spoločenských vied v strednej a východnej Európe ako *historickú sociológiu kultúry*. Vychádzajúc z toho proces liberalizácie spoločností východoeurópskeho typu treba analyzovať v kontexte ich polstoročného rozvoja a modernizačných výziev polovice a konca dvadsiateho storočia.

Autorka vníma spoločenské premeny v tomto regióne ako dve vlny forsírovanej modernizácie a transformácie, ako "dva skoky" prechodu od kapitalizmu k socializmu a naopak od socializmu ku komunizmu, ktoré sa vyznačujú istými sociokultúrnymi paralelami, pričom ich obsahom a prioritou boli prelínajúce sa stratégie utvorenia nových spoločensko-politických štruktúr, sociálnych základov získania a udržania moci a stratégie spoločenského pokroku, zvýšenia materiálneho a duchovného blahobytu človeka. N. Korovicynová pokladá hľadanie odpovede na túto otázku za rozhodujúcu pre objektívne historické zhodnotenie tak komunistického, ako aj demokratického režimu.

Autorka potom prechádza stručnými analógiami medzi procesmi spoločenských pohybov v 50. a 90. rokoch (napr. faktor silného očakávania lepšej budúcnosti, parlamentné či "nežné" prevzatie moci, dominantná geopolitická orientácia raz na východ, raz na západ, sovietyzácia alebo westernizácia životného štýlu). Napokon z predložených výsledkov prichádza k pozoruhodnému záveru, že rastúca nespokojnosť s výsledkami forsírovanej liberalizácie sa začína prejavovať už teraz v úsilí ju prehodnotiť (rovnakým spôsobom, ako sa sformoval program "socializmu s ľudskou tvárou" Pražskej jari 1968 po skončení industrializácie a prechodu k socializmu), volaním po humanizácii spoločenského zriadenia pre zmenu na "kapitalizmus s ľudskou tvárou".

Zo sociologických analýz publikovaných v tomto cykle krajiny stredovýchodnej Európy pociťujú politiku liberalizácie ako neadekvátnu k niektorým svojim tradičným hodnotám: rodina, neformálne ľudské vzťahy

ako tradičné mechanizmy národnej záchrany, sklony k sociálnej rovnosti a spravodlivosti. "Nie je vylúčené, že história súčasného politického režimu v krajinách strednej a východnej Európe zopakuje históriu predchádzajúceho režimu spred 40 rokov." (5, s. 12)

Zmysel sprístupnenia takých rozsiahlych analýz nespočíva iba v poskytnutí reálnejšieho obrazu o spoločenských procesoch v súčasnej strednej Európe. Osudy Ruska a veľkej skupiny krajín Európy sú vzájomne prepletené a aj procesy veľkej liberálno-demokratickej transformácie prebiehajú podľa autorky paralelne a dokonca synchronne. V tomto zmysle práve bohatosť a rozmanitosť akcentov sociológov Maďarska, Nemecka, Poľska a Česka na rozličné aspekty transformácie a modernizácie poskytuje možnosť prehodnocovania analogických procesov v Rusku.

Je to niekedy pre ruských čitateľov-sociológov čítanie asi také inšpiratívne, ako sa môžu zdať provokujúce analógie N. Korovicynovej o dvoch skokoch modernizácie, prekvapujúca je jej prognóza rozvoja spoločenského hnutia za "ľudskú tvár kapitalizmu" v Česku alebo na Slovensku.

So súhlasom autorov sa v časopise publikujú početné štúdie svetových sociológov. Napr. J. C. Alexander z USA uverejnil príspevok na tému *Robustné utópie a občianske rekonštrukcie*, ktoré pôvodne publikoval časopis ISA International Sociology v roku 2001. V svojom liste redakcii Sociologických issledovanij uviedol: "Chcel by som, aby moja štúdia bola pochopená takto: utópie ako teórie môžu existovať a žiť, aby sme sa mohli vyhnúť totalitným utopickým schémam, ktoré nás len len že nezničili." A. Balog z Rakúska sa venuje sociológii ako multiparadigmálnej vede (č. 7). J. Alsted z Dánska (č. 9) približuje v štúdiu *Psychológia, sociológia, spoločnosť: motivačné modely* svoju monografiu *Rozvoj ľudskej spoločnosti - kritický úvod do historickej sociológie*. A. Noro z Helsínk prichádza s témou diagnóza času ako tretí žánr sociologickej teórie (č. 2).

Medzi domácimi autormi sa objavujú ešte stále mená sociológov, ktoré sú pre moju generáciu známe z prvého obdobia rozvoja sovietskej ruskej sociológie. Už 75 ročná T. I. Zaslavská sa intenzívne venuje sociálnym mechanizmom postkomunistických reforiem v Rusku (č. 8). Ako sa dozvedáme, za svoju činnosť pri rozvíjaní ekonomickej sociológie získala vysoké štátne ocenenia. M. N. Rutkevič sa zapojil do diskusie s P. Stompkom a L. M. Semaškom o pojmoch prírodných vied aplikovaných na sociálnu realitu (č. 3), T. I. Ojzerman sa venuje ekológii (č. 3), T. Ž. Toščenko rozvíja tému pojmového aparátu sociológie (č. 9), V. A. Jadov recenzuje najnovšiu dvojzväzkovú knihu dvojice autorov L. Gordona a E. Klopova o transformácii spoločenského systému v Rusku. I. V. Bestužev-Lada napísal esej o problémoch zamestnanosti v Rusku (č. 12). A. V. Dmitrijev píše esej o sociologickej poetike (č. 12), pripomínajúc životnú pravdu, že sociológ nemôže byť seriózny vedec od začiatku do konca. Vo svojej eseji komentuje dve netradičné práce sociológa V. N. Ivanova, známeho ako skvelého organizátora ruského sociologického spoločenstva, plné epigramov, pozdravov, básní, politickej satiry.

Obdobne objavne v tematickom pláne, ale aj z hľadiska chápania inovatívneho sociologického prístupu k spoločenským fenoménom pôsobí problematika "gender". To, že sa mu venuje celé číslo časopisu č. 11 iba vyjadruje, že po roku 2000 sa na danú tému otvárali špecializované rubriky, pretože príspevkov postupne v redakcii pribúdalo. Ich iniciátorom a organizátorom bola aj nám známa *Open society - Nadácia G. Sorosa*. Za toto obdobie sa výskumná téma vyprofilovala a autorský okruh sformoval. Vedeckú garanciu prevzala T. A. Gurková z Ústavu sociológie RAV a Nadácia Open society vydanie tohto monotematického čísla aj podporila.

Mojou úlohou je stručne priblížiť niektoré kľúčové príspevky, ktoré charakterizujú teoretické chápanie "genderskej zmluvy" (A. A. Temkina, A. Rotkirch z Helsínk a Petrohradu), sociologickú konceptualizáciu maskulinnosti (E. J. Meščerkina z Moskvy). Nasledujú príspevky analyzujúce ekonomickú (zamestnanosť, životný štýl) a sociálno-politickú sféru (volebné správanie). V rubrike sociológia riadenia nachádzame príspevok V. A. Sukatovskej z Charkova na tému *Business-ladies: mýty a realita*, a A. G. Štenberga s názvom *Mužský charakter ženského manažmentu*. Garant problematiky T. A. Gurková prináša klasickejšiu tému o sexuálnych skúsenostiach, materstve a partnerstve nedospelých žien. Dopĺňa ju O. G. Jusupova pôsobiaca na Manchesterskej univerzite s témou zavrhnutie novorodenca a reprodukčné práva ženy. V eseji s názvom *Ekonomika lásky - formovanie genderských stereotypov* sa J. U. Astafjev zo Sociologického ústavu RAV v Moskve zaoberá takými výrokmi ako "tá žena ho vychádza príliš draho" alebo "atraktívna dievčina hľadá k sebe vhodného partnera". Autor sa domnieva, že to je dobrá téma pre ekonomickú antropológiu a vypracoval pozoruhodnú typológiu založenú na pojmoch "výmena" a "dar" na jednej strane a "využívanie ako mužský princíp" a "hromadenie ako ženský princíp" na druhej strane. Pochopiteľne, tieto typy sa uplatňujú odlišne v rozličných typoch ekonomík (vojenská, bohatstva, buržoázna, spotreby), ktoré podrobnejšie charakterizuje. Napokon tematickú rozmanitosť, ktorá nemala miesto v tradičnej sovietskej sociológii, dopĺňa S. V. Klimovová zo Saratova, ktorá publikuje výsledky sociologického výskumu na tému

vzťahu mladých žien s mužmi stredného veku (minimálne dvakrát starších ako mladé ženy) a *I. A. Groševová* z Tumenského právneho ústavu píše o kriminalite žien v regióne.

Informačnú hodnotu monotematického čísla dopĺňujú recenzie a anotácie pôvodných i prekladových publikácií na tému gender.

Časopis Sociologičeskije issledovanija prináša i príspevky hodnotné pre učiteľov a študentov sociológie. V tomto ročníku je to príspevok *I. N. Lapina* *Predmet a metodológia sociológie* (č. 8), ktorý by si zaslúžil preklad a publikovanie aj v našej Sociológii ako skutočne skvelý stručný podklad pre kurz prezentácie sociológie pre nesociológov. Vo viacerých príspevkoch sa zhodnocujú skúsenosti sociológov z pedagogickej praxe. Nielen pokiaľ sa to týka integrácie sociologického vzdelávania na vysokej škole (č. 2), ale zaoberajú sa aj didaktickými otázkami. *N. P. Malikovová* sa venuje inovačným metódam prednášania sociológie (č. 2), *J. N. Tolstova* prednášaniam matematiky študentom sociológie (č. 2), *S. N. Šeglovová* využívaniu internetu v prednášaní sociologických disciplín (č. 4). Z tohto istého hľadiska možno hodnotiť i niekoľko príspevkov študentov poväčšine zo sociologickej fakulty Moskovskej štátnej univerzity, uverejnených v rubrike Prvé kroky.

Na záver sa vrátime k našej otázke, aký je vzťah medzi poklesom prestíže ruskej sociológie na svetovom trhu a sociologickou tvorbou prezentovanou jedným zo sociologických časopisov. Pomôžeme si znovu vlastnou reflexiou hlavného redaktora, ktorý v prvom čísle ročníka 2003 oceňuje, že sociológovia postupne reflektujú nové fenomény spoločenského života a podrobujú ich analýze práve tak, ako sa na tradičné problémy dokážu častejšie pozrieť novými očami. Časopis však nemôže uspokojiť všetkých čitateľov v ich požiadavkách jednoducho preto, že môže poskytnúť iba to, čo na výskumných ústavoch a katedrách krajiny existuje. V tomto zmysle je časopis obrazom domácej sociológie, jej úrovne a výsledkov, ktoré dosahuje.

S vedomím tejto skutočnosti redakcia Sociologičeskich issledovanij nadväzuje kontakty s redakciami sociologických časopisov v Poľsku, Česku i na Slovensku. Je to výraz hlbšieho záujmu o to, aby sa aj o snahách a výsledkoch výskumov slovenských sociológov mohli dozvedieť ruskí sociológovia a čitatelia oveľa viac ako doposiaľ. Rád by som pripomenul, že to platí aj opačne. Naša prehľadová recenzia naznačuje, že slovenskí špecialisti v istých odvetvových sociológiách, ale aj učelia sociológie tu môžu nájsť mnoho zaujímavých a inšpiratívnych príspevkov.

Ladislav Macháček